

УДК 347.44:338.48

*Осташова Валерія Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент Полтавської державної аграрної академії*

*Осташиёва Валерия Александровна, кандидат юридических наук, доцент,
доцент Полтавской государственной аграрной академии*

*Ostashova Valerya, Candidate of Law, Associate Professor of Poltava State
Agrarian Academy*

**Особливості правового регулювання договірних відносин у сфері
сільського зеленого туризму**

**Особенности правового регулирования договорных отношений в сфере
сельского зеленого туризма**

**Features of legal regulation of contractual relations in the field of green
tourism**

Негативні тенденції, що відбуваються в українському селі мають наслідком його фактичне вимирання та посилення міграційних процесів. З однієї сторони заміна ручної праці автоматизованою полегшує життя селян, а з іншої – полишає їх зайнятості. Пошук нових джерел для існування призвів до зростання останніми роками серед сільського населення бажаючих займатися зеленим туризмом. Дійсно, природно-кліматичні умови, історико-культурні надбання, етнічний мультикультуралізм, різноманітність ландшафту, – все це є плідним ґрунтом для розвитку туристичної галузі та напрямом розв'язання деяких соціальних, економічних та екологічних проблем України.

Діяльність у сфері сільського зеленого туризму потребує не лише економічного обґрунтування, а й правової регламентації договірних відносин в даній галузі. Системні наукові дослідження нормативно-правового регулювання функціонування сільського туризму сприятимуть удосконаленню законодавства задля захисту прав та інтересів учасників згаданих відносин.

Проблемні питання функціонування сільського зеленого туризму були

центром наукових досліджень таких вчених як В. П. Васильєв, В. І. Гетьман, П. В. Грішевський, О. В. Кафарський, Ю. В. Зінько, М. Й. Рутинський, Чернява Г. Л. та інших. Проте розгляду особливостей правового регулювання договірних відносин приділена недостатня увага.

Метою статті є визначення особливостей правового регулювання договірних відносин у сфері сільського зеленого туризму як перспективної форми зайнятості сільського населення України.

Визначення особливостей правового регулювання договірних відносин у сфері сільського зеленого туризму слід розпочати з характеристики їх нормативної бази. Основним джерелом регулювання зазначених відносин донині залишається Закон України «Про туризм», що окреслює у загальному процес надання туристичних послуг, не враховуючи специфіки таких видів туризму як екологічний (зелений) та сільський¹. У ст. 7 Закону України «Про особисте селянське господарство» закріплено право надання членами особистого селянського господарства послуг, у тому числі у сфері сільського зеленого туризму². Разом з тим конкретизації та особливостей даного виду послуг нормативний акт не містить. Законодавчі прогалини у регулюванні зазначеного питання є юридичним дефектом і потребують подолання за допомогою аналогії закону та аналогії права. Проте оптимальним способом усунення прогалин у праві є правотворчість.

Невдалі спроби законодавчого врегулювання відносин у сфері сільського зеленого туризму мали місце ще у 2003 році шляхом подання до розгляду законопроекту «Про сільський та сільський зелений туризм»³ народним депутатом Кафарським В. І., що був прийнятий у першому читанні у 2004 році і відкликаний у 2007 році, та законопроекту «Про сільський зелений туризм»⁴ народних депутатів Чмиря С. М. і Круглова М. П., відкликаний у 2007 році. За змістом зазначені законопроекти не відповідають в повній мірі вимогам часу, реаліям та потребам туристичної сфери, а відтак потребують значного доопрацювання.

Постійні законодавчі ініціативи тривають навколо внесення змін до

Закону України «Про особисте селянське господарство» в контексті розвитку сільського зеленого туризму. Проте поки що такі спроби залишаються нереалізованими проектами.

Серед договірних відносин, що виникають у сфері сільського зеленого туризму, можна виділити окремі види договорів:

- 1) договір на туристичне обслуговування;
- 2) договір на екскурсійне обслуговування;
- 3) договір на готельне обслуговування або договір на тимчасове розміщення туристів в особистому селянському або фермерському господарстві.

Аналіз практики функціонування договірних відносин у сфері сільського зеленого туризму свідчить, що вони, як правило, поєднують у собі усі три напрями зазначених послуг та носять загальну назву «договори на туристичне обслуговування».

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про туризм» договір на туристичне обслуговування укладається в письмовій чи електронній формі відповідно до закону. Проекти спеціальних законів як правило містять норму про можливість укладення договору в усній формі. Судячи з усього, законотворці мали на увазі випадки надання послуг безпосередньо сільськими господарями, які не є суб'єктами підприємницької діяльності. За переконанням А. В. Нижного електронний спосіб укладення договору є не самостійною формою укладення договору, «а способом волевиявлення, за допомогою якого договір може бути укладений у письмовій формі»⁵. Приєднуємося до думки Д. Сахарчук, що «письмова» і «електронна» форми правочину є видами щодо родового поняття, яким слід вважати «запис»⁶. Зміст ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію» «електронний договір, укладений шляхом обміну електронними повідомленнями, підписаний у порядку, визначеному статтею 12 цього Закону, вважається таким, що за правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного у письмовій формі»⁷. У зв'язку із прийняттям зазначеного закону було також

внесено зміни до ст. 205 Цивільного кодексу України, якими фактично прирівняно електронну форму до письмової форми правочину. Ще одним різновидом письмової форми договору на туристичне обслуговування законодавець визначає ваучер (ч. 1 ст. 23 Закону України «Про туризм»). Але виходячи з подальшого змісту статті слідує, що дана форма договору може застосовуватися у сфері сільського зеленого туризму лише тоді, коли однією зі сторін виступає туроператор або турагент, та, відповідно, не стосується випадків договірних відносин, які виникають безпосередньо між сільським господарем та туристом.

Зміст ст. 20 Закону України «Про туризм» сторонами договору на туристичне обслуговування визначає туриста та туроператора, який укладає договір безпосередньо або через турагента. Практика ж функціонування сільського зеленого туризму вимагають можливість визнання замість останнього (туроператора або турагента) однією із сторін власника сільської садиби – житлового будинку з присадибною земельною ділянкою, в якому постійно проживає сільський господар та члени його родини або іншого житлового будинку, що знаходиться за місцем постійного проживання зазначених осіб, та належить на праві власності сільському господарю або будь-кому з членів родини, що постійно проживають разом з ним. До таких власників необхідно віднести члена фермерського господарства або особистого селянського господарства. Слід відмітити, що чинне законодавство прямо суб'єктами надання послуг у сфері сільського зеленого туризму називає лише останнього. Членів фермерських господарств нами було також віднесено до зазначеної категорії осіб на підставі презумпції «дозволено все, що не заборонено законом» та встановленого у ст. 14 Закону України «Про фермерське господарство» права самостійно господарювати на землі, передавати земельну ділянку в оренду, споруджувати житлові будинки, господарські будівлі та споруди, реалізовувати інші права⁸.

Подібної думки дотримується й О. В. Кафарський, який трактує зазначену статтю в контексті необхідності врахування специфіки виду

туризму наступним чином: «договір на туристичне обслуговування в сфері сільського туризму можна визначити як договір, за яким одна сторона (особа, яка здійснює та/або забезпечує туристичну діяльність в сфері сільського туризму) за встановлену плату зобов'язується забезпечити надання за замовленням іншої сторони (туриста) комплексу туристичних послуг (туристичний продукт)⁹.

Власник садиби не зобов'язаний мати освіту за спеціальністю «готельне господарство», щоб надавати послуги з розміщення і харчування туристів. Проте в разі наявності шести або більше місць для розміщення туристів, власник садиби буде зобов'язаний виконувати вимоги Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг¹⁰.

Отже, стороною договірних відносин у сфері сільського зеленого туризму в меншій мірі виступають туроператори та турагенти, а в більшій – сільські господарі, які здійснюють діяльність без створення юридичної особи. Їх права, обов'язки та відповідальність фактично не визначені законодавчо. Дана теза дає підстави стверджувати про необхідність усунення колізії шляхом внесення відповідних змін до загального Закону України «Про туризм» та прийняття окремого нормативного акту, який би регулював правовідносини у сфері сільського зеленого туризму.

Визначаючи особливості правового статусу суб'єктів відносин у сфері сільського зеленого туризму, О. В. Кафарський зазначає, що більшість суб'єктів туристичної діяльності є підприємцями, тобто одночасно і суб'єктами господарської (підприємницької) діяльності, а отже, підпадають під дію Господарського кодексу України. Разом з тим, від них істотно відрізняється правовий статус суб'єктів сільського туризму через їх прив'язаність до сільського господарства. Завдяки таким відмінностям у правовому регулюванні сільського туризму пріоритет надається аграрному праву порівняно з господарським чи іншими галузями права України¹¹.

Відповідно до п. 19 ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів

господарської діяльності» ліцензуванню підлягає туроператорська діяльність¹². Виходячи з норм зазначеного закону не ліцензується діяльність сільських господарів та членів їх родини – суб'єктів туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму, які надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) туристів у власному житловому будинку сільського господаря, в окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського чи фермерського господарства; послуги з харчування туристів а також інші послуги, пов'язані з перебуванням туристів у даному господарстві (сільській зеленій туризм) або у даній місцевості (сільській туризм), якщо така діяльність не підпадає під категорію турагентської або туроператорської діяльності.

При укладенні договору на туристичне обслуговування туроператори, як правило, застосовують типові (стандартні) договори. На думку Ципленкової А. Д., застосовуючи стандартні умови, сильніша сторона (туроператор чи турагент) прагне перекласти свої власні ризики на контрагента, визначаючи у формулярах умови, за якими контрагент позбавляється багатьох звичайних прав, а також умови, що обмежують власну відповідальність домінуючої сторони на випадки порушення договору¹³. При розробці стандартних умов договорів туроператорами (турагентами) часто вказується неповна або не зовсім точна інформація з метою мінімізувати для себе негативні наслідки, переклавши їх на споживача¹⁴. Крім того, працівник туроператора (турагента) не уповноважений вносити зміни до типового (стандартного) договору, якщо про це просить контрагент. Саме стандартні (типові) умови, на думку Гудими М. М., унаслідок своєї абстрактності і деперсоніфікованості клієнта – сторони договору, створюють умови для порушення прав споживачів¹⁵. З іншої сторони в такому випадку не порушується принцип свободи договору, оскільки за споживачем туристичного продукту залишається право вибору: укласти чи не укласти договір.

Разом з тим, якщо стороною в договорі є безпосередньо сільський

господар це створює ґрунт для індивідуалізації умов договору, врахування особливих потреб та побажань контрагента. Також стає можливим конкретизувати та урізноманітнити туристичний продукт, зважаючи на сезонність, притаманну сільському господарству в цілому, релігійні свята, погодні умови тощо.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про туризм» туристичним продуктом є попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо).

Чернява Г. Л. виділяє основні і додаткові послуги сільського зеленого туризму. До основних нею віднесені послуги з організації перевезення, розміщення та харчування туристів. Серед додаткових науковцем зазначені наступні: послуги з організації екскурсій; послуги гідів та гідів-перекладачів; залучення туристів до участі у народних обрядах, сільських фестивалях, ярмарках, інших масових акціях; послуги з прокату автомобілів, човнів; послуги побутового обслуговування¹⁶. На нашу думку цей перелік слід доповнити залученням туристів до народних ремесел і художніх промислів (гончарства, різьбярства, бортництва, бондарства, гутництва, ткацтва, килимарства, лозоплетіння, ковальської справи, обробки шкіри, писанкарства тощо), приготування національних страв, народного співу та танцю, традиційного ведення сільського господарства. Така різноманітність туристичного продукту детермінує необхідність приділення особливої уваги до врахування усіх його нюансів у договорі про надання послуг у сфері сільського зеленого туризму, що дозволить врегулювати та гармонізувати відносини між контрагентами.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що сільський зелений туризм є перспективним напрямом розвитку українського села, оскільки дає

можливість особистим селянським та фермерським господарствам розширити сферу застосування праці в сільській місцевості, отримувати додатковий дохід. Такий стан речей обумовлює потребу якнайшвидшого законодавчого закріплення особливостей функціонування договірних відносин та запровадження ефективної державної політики у вказаній сфері.

Резюме

У статті розглядаються особливості правового регулювання договірних відносин у сфері сільського зеленого туризму. Аналізуються основні нормативні акти, які регулюють зазначені правовідносини, та законопроекти. Визначено, що сторонами в договорі на туристичне обслуговування у сфері сільського зеленого туризму є турист та туроператор (або турагент) або сільський господар. Туристичним продуктом у сфері сільського зеленого туризму є попередньо розроблений комплекс туристичних послуг з організації перевезення, розміщення, харчування туристів, а також організації екскурсій, залучення туристів до участі у народних обрядах, сільських фестивалях, ярмарках, з прокату транспортних засобів тощо. Сільський зелений туризм є перспективним напрямом розвитку українського села, а тому потребує якнайшвидшого законодавчого урегулювання.

Ключові слова: сільський зелений туризм, договірні відносини, особисте селянське господарство, фермерське господарство, договір на туристичне обслуговування, туристичний продукт.

Резюме

В статье рассматриваются особенности правового регулирования договорных отношений в сфере сельского зеленого туризма. Анализируются основные нормативные акты, регулирующие указанные правоотношения, и законопроекты. Определено, что сторонами в договоре на туристическое обслуживание в сфере сельского зеленого туризма является турист и туроператор (или турагент) или сельский хозяин. Туристическим продуктом

в сфере сельского зеленого туризма является предварительно разработанный комплекс туристических услуг по организации перевозки, размещения, питания туристов, а также организации экскурсий, привлечения туристов к участию в народных обрядах, сельских фестивалях, ярмарках, прокат транспортных средств и тому подобное. Сельский зеленый туризм является перспективным направлением развития украинского села, а потому требует скорейшего законодательного урегулирования.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, договорные отношения, личное крестьянское хозяйство, фермерское хозяйство, договор на туристическое обслуживание, туристический продукт.

Summary

The article discusses the features of the legal contractual relations regulation in the rural green tourism sphere. Analyze of the basic regulations governing these legal relationships, and bills. It was determined that the parties in the contract for travel services in the rural green tourism is a tourist and tour operator (or travel agent) or the farmer. Tourism products in the rural green tourism is a pre-designed complex of tourist services on the transportation organization, accommodation, food tourists, as well as the excursions organization, tourist attraction to participation in national ceremonies, village festivals, fairs, rental vehicles and the like. Rural green tourism is a promising direction of development of the Ukrainian village, and therefore requires speedy legislative settlement.

Key words: rural green tourism, contractual relations, private farm, a farm, a contract for travel services, tourism product.

¹ Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. [Електронний ресурс]. – ВВР. – 1995. – № 31. – Ст. 241. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>

² Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. [Електронний ресурс]. – ВВР. – 2003. – № 29. – Ст. 232. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-15>

-
- ³ Проект Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм» Кафарського В. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4299&skl=5
- ⁴ Проект Закону України «Про сільський зелений туризм» Чмиря С. М. і Круглова М. П. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30022
- ⁵ Нижний А. В. Форма цивільно-правового договору та наслідки її недотримання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А. В. Нижний. – К., 2011. – С. 12.
- ⁶ Сахарчук Д. Поняття та форми правочину / Д. Сахарчук // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 12. – С. 43.
- ⁷ Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р. [Електронний ресурс]. – ВВР. – 2015. – № 45. – Ст. 410. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/675-19>
- ⁸ Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – ВВР. – 2003. – № 45. – Ст. 363. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
- ⁹ Кафарський О. В. Договірні відносини в сільському туризмі [Електронний ресурс] / О. В. Кафарський // Університетські наукові записки. – 2010. – № 1. – С. 41. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2010_1_9
- ¹⁰ Наказ Державної туристичної адміністрації України «Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг» від 16.03.2004 р. № 19 від [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0413-04>
- ¹¹ Кафарський О. В. Особливості та напрями правового регулювання сільського туризму в Україні / О. В. Кафарський // Держава і право. – 2009. – Вип. 45. – С. 369-370.
- ¹² Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – ВВР. – 2015. – № 23. – Ст. 158. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/222-19>
- ¹³ Цыпленкова А. В. Некоторые особенности договоров присоединения / А. В. Цыпленкова // Юридический мир. – 2001. – № 3. – С. 30.
- ¹⁴ Гудима М. М. Застосування типових/стандартних форм договорів про надання туристичних послуг в туристичній діяльності: аргументи pro і contra [Електронний ресурс] / М. М. Гудима // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2010. – Вип. 22. – С.91. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2010_22_15
- ¹⁵ Там само. – С. 92-93.
- ¹⁶ Чернява Г. Л. Теоретичні підходи до визначення поняття, сутності альтернатив розвитку сільського зеленого туризму / Г. Л. Чернява // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 227. – С. 87.